

Centri svjetske književnosti i hrvatski književni kanon

Lovro Škopljanac

Valorizacija književnosti na hrvatskom književnom polju prema globalno dominantnim normama, što je glavna tema ovoga izlaganja, može se utemeljiti na tri aksiomatske pretpostavke o književnom kanonu: 1.) u zadanoj književnoj domeni može postojati samo jedan kanon; 2.) književni kanoni su nesumjerljivi; 3.) optimalna razina apstrakcije književnog kanona je nacionalna razina. Svaka od tih pretpostavki je nužna da bi se smisleno moglo koristiti koncept kanona, čija je glavna namjena da služi kao mjerni instrument koji se sam ne mijenja. Međutim, primjena tako rigidnog principa na fluidnu materiju književne produkcije, recepcije i valorizacije ne može biti osobito produktivna ako se ne dopusti određena fleksibilnost, odnosno, ako ćemo se uteći etimološkoj definiciji kanona (trske) i tekstualnosti (tkanja): potrebno je saviti trsku da bi se izmjerila tkanina koja se neprestano prekraja.

Pretpostavka o singularnosti književnog kanona stoga je samo adaptacija aksioma o singularnosti kanona općenito, koji mora biti jedinstven da bi bio univerzalno upotrebljiv. Za postizanje takve univerzalnosti ujedno su poželjni i komenzurabilnost te optimalnost, a sve te karakteristike možemo pronaći u većini mjernih jedinica koje se uobičajilo koristiti u modernim standardima mjerenja. Tako je, primjerice, duljina jednog metra 1983. godine, nakon nekoliko ranijih definicija, univerzalno definirana kao jednaka

duljini puta koji svjetlost prijeđe u praznini za vrijeme otprilike tristomilijuntnog dijela sekunde ($1 / 299\,792\,458$ s, tzv. laserski metar). Jedan metar je prema tome sumjerljiv brzini svjetlosti, ali i drugim postojećim mjernim jedinicima (npr., 1 metar jednak je 3.28 stopa). Također, duljina metra je prihvaćena kao optimalna za izražavanje duljine, iako se u određenim kontekstima češće koriste izvedenice poput kilometra ili milimetra.

U nemogućnosti da primijeni tako precizne i konkretne definicije s područja prirodnih znanosti, znanost o književnosti može se uteći vlastitim pretpostavkama da izbjegne inkoherenciju. Navedene tri pretpostavke na području književnosti tako olakšavaju diskusiju o kanonu, ako već ne omogućuju ono što je krajnji cilj njegove upotrebe: preskriptivnu zadanost, ili – u demokratskom društvu – konsenzus. Budući da bi se postizanje tog cilja kosilo s (modernim) funkcioniranjem umjetnosti, čija valorizacija pripada (relativno) autonomnom području ukusa, a distribucija i interpretacija su slobodne i otvorene, minimalno je moguće ostvariti da kanon bude ograničen zadanom književnom domenom.

To konkretno znači da unutar određenog dobro definiranog skupa tekstova i/ili autora treba postojati samo jedan univerzalan popis iznimnih predstavnika. Takvi se skupovi najčešće definiraju jezično ("književnost na hrvatskom jeziku"), nacionalno ("hrvatska književnost"), ili žanrovski ("sonet"), no definicija dakako može uključivati više odrednica ("soneti na hrvatskom jeziku u tradiciji hrvatske književnosti"). Važno je

napomenuti da se prema ovoj pretpostavci kanoni mogu uspostavljati na vrlo općenitoj i opsežnoj, ali i na vrlo partikularnoj razini (primjerice "introspektivni soneti s repom"). To ipak ne znači da se mogu "zbrajati", odnosno da će svi predstavnici određenog specifičnog kanona biti pripušteni na općenitiji kanonski popis; nema garancije da će – čak i kad je jedini – reprezentativni primjerak liturgijskog prikazanja s božićnom tematikom biti uključen u kanon hrvatske književnosti ili kanon svjetske dramske književnosti. Uslijed selektivne i reduktivne prirode književnog kanona, u većini slučajeva puno je vjerojatnije da će takvi primjerci biti uvršteni u malom broju, ili da niti jedan neće biti uvršten.

U sljedećem koraku usuglašavanja teorijskih pozicija može se postulirati da su kanoni nesumjeraljivi. Pritom to ne znači da su neusporedivi – u suprotnom gotovo čitava disciplina komparativne književnosti gubi smisao – nego da ne proizvode niti ne predstavljaju nikakvu konačnu vrijednost koja bi se mogla mjeriti. Dakle, zbroj svih autora i tekstova u jednom nacionalnom kanonu neće dati iznos sličan bruto domaćem proizvodu ili indeksu sreće stanovništva, koji bi se onda mogao usporediti s nekim inozemnim BDP-om ili indeksom sreće. Isto vrijedi i za sve ostale razine koje nisu nacionalna: književni kanon nekog žanra, jezika, književnog postupka itsl. ne može se omjeravati s drugim s obzirom na kvalitetu, nego samo na kvantitetu, što se lako može zaboraviti unutar komparatistike koja je toliko upućena na metaforiku trgovanja ("razmjena", "dug", "uvoz" i "izvoz" književnosti) da lako previđa utjecaj stvarnog tržišta

knjigama na pojmove poput svjetske književnosti.

Važnost stvarnog, monetarnog književnog tržišta je također jedan od razloga zbog kojih je nacionalna razina optimalna za diskusiju o književnom kanonu. Naime, moderni način kolanja književnih tekstova, koji se već pola milenija razvija u Europi iz koje je ostatku svijeta uspješno nametnut na valu kolonizacije, počiva na nacionalnim tržištima kao zasebnim cjelinama. Budući da svjetsku produkciju književnosti diktiraju izdavačke kuće na tržištima razvijenih svjetskih ekonomija koje se ujedno nalaze na glavnim "književnim meridijanima", logičan bi ishod bio da njihovi proizvodi, bilo u izvorniku ili u prijevodu, apsolutno dominiraju svim tržištima. Međutim, hrvatsko je malo tržište dobar primjer da situacija nije takva te da, iako recimo na ulicama dominiraju europski automobili ili (na književnosti bližem području kulture) u popularnoj glazbi američki glazbenici, na institucionaliziranom području književnosti održava se ravnoteža između domaćih i stranih autora. Glavni razlog za takvu situaciju je svjestan napor književnih institucija da očuva i promovira domaću književnu tradiciju, pa je tako na tržištu knjiga, uglavnom kroz školsku lektiru, umjetno stvorena potražnja za klasicima hrvatske književnosti, koji su u obaveznom sustavu obrazovanja zastupljeni podjednako kao i strani autori.

Zbog toga je u bilo kakvoj diskusiji o književnim kanonima potrebno krenuti od nacionalne razine, jer inače je diskrepancija u naslovima i čitanosti autora teško pomirljiva s modelima globalne književne distribucije. Drugi je glavni razlog

optimalnosti nacionalne razine za kanonsku diskusiju svakako taj što je koncept kanona upravo u tim okvirima i zamišljen, paralelno s razvojem nacije, te je tek naknadno preuzeo klasične i srednjovjekovne obrasce vrednovanja. Dapače, točan trenutak za uspostavu kanonskog vrednovanja u modernom smislu može se prilično precizno odrediti, pa ga tako Gorak smješta u 1768 godinu, u samu zoru nacionalnog samoodređenja u Europi. Književni kanon stoga najveću analitičku vrijednost postiže u okvirima nacionalnog, uz dodatne pretpostavke o singularnosti i nesumjerljivosti.

Nažalost, upravo zbog navedenih principa neizbježno dolazi do trvenja čim se kanon pokušava podići na (naj)višu razine apstrakcije "svjetske književnosti". Taj je termin pritom toliko apstraktan da nije postignut konsenzus o tome što zapravo predstavlja, iako se može govoriti o tri osnovne nijanse njegova značenja: 1.) ekstenzija modernog kapitalizma na polju književnosti; 2.) sinkronijski prikaz globalne distribucije utjecajnih tekstova; 3.) tematski zaseban i suvremen književni žanr. Najpoznatiji predstavnici potonjeg značenja bili bi autori poput Gabriela Garcíe Márqueza, Salmana Rushdiea, Orhana Pamuka i Harukija Murakamija, čija je kritička recepcija i internacionalna popularnost gotovo uvijek povezana s naglašavanjem pristupačnosti i univerzalnosti "Latinske Amerike" ("Kolumbije"), "Indije", "Turske" ili "Japana", kronotopâ koji svaki od njih uspješno prikazuje kao egzotične, a opet bliske globalnom čitatelju.

Za drugu nijansu značenja, prema kojem je svjetska književnost odraz moći i utjecajnosti

ideja iz jednoga globalnog središta, umnogome je zaslužna Pascale Casanova sa svojom ovdje već spomenutom knjigom koja je takav model rivalstva dovela u fokus debate i prijepora među svjetskom, a pogotovo sjevernoameričkom akademskom zajednicom profesionalnih čitatelja. To značenje podrazumijeva i svojevrsnu kanonizaciju preko izdavačkih kataloga, sveučilišnih silaba i sličnih neformalnih popisa. Martin Puchner je takvu situaciju sažeo pozivajući se na Marxova razmišljanja o svjetskoj književnosti: "Svjetska književnost pri takvom gledanju ne postavlja vrijednost određenog prijevoda s obzirom na njegov odnos prema izvornom tekstu (upotrebnost) nego prema tržištu prijevoda (razmjene). Dok Goethe [svojim konceptom svjetske književnosti] prepušta proizvodnju književnosti nacionalnim književnostima, a svjetsku književnost ograničava na njihovo prevođenje i razmjenu, za Marxa se taj svijet razmjene i prevođenja počinje nametati i na proizvodnju."

Reakcije na maloprije spomenutu Casanovinu knjigu naizgled ne jenjavaju ni danas, a jedna od najsnažnijih je (re)konceptualizacija svjetske književnosti kao ekstenzije odnosno logične posljedice modernog kapitalizma (prva gore navedena nijansa značenja). Takvim se pristupom može izbjeći prepreka na kakvoj takav koncept lako može zapeti, kako upozorava (također ovdje već spomenuti) Christopher Prendergast, a koja se svodi na "prepucavanja oko silabusa (relativnog smještaja kanonskih 'velikih' djela i 'marginalnih' djela, književnih i neknjiževnih tekstova, i tako dalje, obično u sprezi s argumentima o reprezentiranju i politici identiteta" (2004: ix-x). Riječ je o pristupu čiji je najistaknutiji

zagovaratelj vjerojatno Franco Moretti, koji je u eseju *Nabačaji o svjetskoj književnosti* (*Conjectures on World Literature*, također objavljen u Prendergastovom zborniku (str. 148-162) iako je izvorno tiskan četiri godine ranije, u časopisu *New Left Review* (siječanj-veljača 2000.)) pozvao na preuzimanje termina iz ekonomske povijesti kako bi se ekonomska logika produkcije i kolanja književnosti u globalno sveprisutnom kapitalizmu uključila u teorijski okvir kao neizbježan oslonac ili (da se čvrsto držimo metafore okvira) jedna od njegovih stranica.

Budući da su konture književnog kanona u teoriji i praksi mnogo bolje definirane (u ovom radu i aksiomatski), potrebno je dodatno se osvrnuti na suvremene rasprave o konstrukciji svjetske književnosti kako bismo je mogli dovesti u vezu s pretpostavljenim hrvatskim književnim kanonom. Za perspektivu male književnosti vjerojatno je ključna Morettijeva teza o "jednoj i nejednakoj" svjetskoj književnosti kao ekstenziji sustava međunarodnog kapitalizma u kojem postoje jezgre i periferije rastuće ekonomske nejednakosti. U takvom sustavu na jednu (perifernu) kulturu, kakva je hrvatska, dominantna ili jezgrena kultura vrši određen utjecaj i pritom receptivnu kulturu u potpunosti ignorira. Drugim riječima, hrvatski književni kanon ne postoji u centrima svjetske književnosti, a time niti u njezinom kanonu. Ako bismo se mogli složiti da bi nekakvu zastupljenost ipak bilo pozitivno ostvariti, pitanje je za ostatak ovoga rada pod kojim uvjetima je to moguće postići.

Kako naglašava skupina autora okupljenih u Istraživački kolektiv iz Warwicka (Warwick Research Collective), Morettijev koncept svjetske književnosti nije "niti kanon remek-djela niti način čitanja, nego *sustav*" koji nije "strukturiran na *razlici* nego na *nejednakosti*". Uz implicitnu referencu na klasično strukturalističko temeljenje sustava na razlikama među njegovim elementima, u ovom je citatu prisutna i eksplicitna referenca na tezu Davida Damroscha da svjetsku književnost treba shvatiti kao "modus čitanja", odnosno "oblik nepristranog ulaženja [detached engagement] u svjetove onkraj vlastitog mjesta i vremena" (WReC 2015: 7). Iz ovoga se također vidi da je pogrešno izjednačavati svjetsku književnost s kanonom, što je vidljivo i iz gornjih pretpostavki po kojima kanon svjetske književnosti nije moguće dobiti jednostavnim zbrojem postojećih nacionalnih ili nadnacionalnih kanona.

Autori WReC-a na tragu Morettija – koji sam blisko slijedi ekonomsku koncepciju Immanuela Wallersteina – i Fredrica Jamesona predlažu definiciju "'svjetske književnosti' kao *književnosti svijeta-sustava* – odnosno, modernog kapitalističkog svijeta-sustava. (...) Možda bismo stoga trebali početi govoriti o 'svijet-književnosti' sa spojnicom, derivirane iz 'svijeta-sustava'. Takav nas protokol obvezuje da postuliramo *jedinstven* svijet-književni sustav umjesto svijet-književnih *sustava*" (2015: 8). Pozivajući se na Casanovu i Lava Trockog, autori inzistiraju da je ekonomski i književni razvitak u kapitalizmu inherentno "kombiniran i neujednačen" (otuda i naslov njihove knjige) ne samo na globalnoj razini, kako naglašava Moretti, nego i na nacionalnoj i sub-nacionalnoj razini:

ono što je "jezgra" na višoj razini uvijek može biti "periferija" na nižoj s obzirom na stupanj razvitka. Budući da je primjena kategorije "razvitka" na književnost u cjelini diskreditirana tijekom 20. stoljeća, autori tu kategoriju pokušavaju primijeniti samo na društveni modernitet i književni modernizam, kojeg protežu na proteklih 200 godina (2015: 15).

Ponovo iz hrvatske perspektive, najveća je zanimljivost takve definicije u činjenici da je "[s]ama ideja 'europske književne periferije' u tom kontekstu presudna, čini nam se, budući da nas automatski usmjerava na uvid da su 'jezgra', 'periferija' i 'polu-periferija' *multi-skalarni i relacijski*, a ne *geografski* ili *geopolitički* koncepti. 'Perifernost' se, prema tome, ne treba promišljati kao 'uvjet' označen izostankom razvitka, ili samom geografskom udaljenošću od zadane 'jezgre' ili 'središta'. Riječ je ustvari o modalitetu specifične *uključenosti* u sustav" (2015: 123). Stvarna i metaforička smještenost hrvatske književnosti na "GMT+1", odnosno na prvom stupnju odmaka od europskih književnih jezgri (bez obzira što je Hrvatska u istoj vremenskoj zoni kao i Pariz, kojeg Casanova posvećuje kao europski književni meridijan *par excellence*), u navedenoj konceptualizaciji pokazuje se kao zadanost, što znači da su uzaludni (češći) naponi prisutni u sagledavanju povijesti hrvatske književnosti koji je nastoje smjestiti u središte bar nekih europskih kretanja kao centralnu sudionicu, odnosno s druge (rjeđe) strane izbaciti je potpuno na rub književne produkcije kao sasvim irelevantnu. Hrvatska polu-periferna književna pozicija je posljedica sustava periferalizacije i može se shvatiti kao

načelno pozitivna, jer omogućuje podjednaku izloženost i središtu i periferiji, pa je tako na sjecištu svih kretanja književnih postupaka i inovacija, iz centra ka periferiji i obrnuto.

Iz perspektive književnog kanona mogu se izdvojiti dvije glavne poteškoće ovako shvaćene "svijet-književnosti". Prva je specifična za situaciju polu-periferije: ako su već utvrđena tri stupnja razvoja, najveći interes će se iskazivati za najrazvijeniji i najmanje razvijeni stupanj ("Na periferiji se otkriva budućnost", kako J. G. Ballarda navodi WReC u epigrafu svoje knjige), pri čemu je lako previdjeti prijelazni stupanj (i njegov kanon). Toga se dotiču autori kad kritiziraju Susan Bassnett i njezinu "prozračnu" viziju nove ideje kanona, koja uključuje "temeljno pitanje kojem se komparativna književnost sada treba okrenuti", nakon što je pounutrla kritike eurocentrizma, kolonijalizma i imperijalizma, a tiče se "uloge i statusa kanonskih i osnivačkih tekstova za koje se čini da su na većoj cijeni izvan Europe i Sjeverne Amerike." Autori joj spočitavaju da previđa ideološku iskonstruiranost "Europe", koja je i sama bila i ostaje područje "kobiniranog i nejednakog" razvoja; za potkrepu je dovoljno sjetiti se samo kako je 1202. (četvrta) križarska vojska razorila Zadar na putu do "periferije" Bliskog istoka. (2015: 33-36)

Osim relativno slabe vidljivosti koja je specifična za polu-periferiju, općenitija i ozbiljnija poteškoća sustava "svijet-književnosti" u odnosu na kanon proizlazi iz ograničavanja povijesnog vremena koje se u toj koncepciji odnosi na, u najboljem slučaju, razdoblje od početka renesanse do danas: "Ako slijedimo Wallersteina i druge

koji govore o začinjanju kapitalizma kao svijeta-sustava oko 1500., ipak se čini jasnim da tek u 'dugom' devetnaestom stoljeću, a i onda kao izravna posljedica britanskog i europskog kolonijalizma, možemo govoriti istodobno o *kapitalizaciji* svijeta i o punom *osvjetovljenju* kapitala" (2015: 15). Imajući na umu da najstariji tekstovi koji zasigurno pripadaju u svjetski književni kanon nastaju daleko prije 1500. godine (i nove i stare ere), razdoblje na koje se odnosi "svijet-književnost" je jednostavno prekratko. K tome, najveću analitičku vrijednost model postiže u sprezi s tekstovima sredine 19. stoljeća, nastalima otprilike između 1835. i 1860. godine (u hrvatskom slučaju to bi bilo bliže kraju 19. stoljeća), u kojima se autori najintenzivnije bave "komodifikacijom svega" (2015: 18).

Unatoč svim prednostima modela "svijet-književnosti", on dakle uslijed svoje vremenske ograničenosti nije sasvim prikladan da bi kanon koji se proteže unatrag u srednjovjekovlje smjestio u svjetske tokove, odnosno da bi ga time, kako se izražava Emily Apter, "deprovincijalizirao" (2013: 9-10). U potrazi za prikladnijim modelom nije potrebno odmaknuti od autora koji su do sada ovdje spominjani u kontekstu debate o svjetskoj književnosti, budući da se takav model može naći u recentnom prilogu Alexandera Beecrofta, koji u uvodu vlastite knjige navodi kako je upravo čitajući i "Damroscha, Casanovu i Morettija, i nastavljajući razmišljati o vlastitome radu, počeo [sam] razmišljati da svatko od nas ustvari govori o različitim oličenjima istoga pitanja, koje se najjednostavnije može izraziti kao 'interakcija književnosti s njezinim okolišem'"

Kako svjedoči naslov knjige (*Ekologija svjetske književnosti*), metafora književnog "okoliša" u navodu nije slučajna: Beecroftov je cilj uspostaviti "modele književne cirkulacije" po uzoru na biološke pojmove poput bioma, ekozone, minimalne održive populacije i slično (usp. 2015: 22, 60, 243). U tom smislu on si uzima u zadatak da teorijski opiše modele cirkulacije za sve "životne oblike" književnosti, usložnjavajući ih u ukupno šest književnih ekologija: epikorsku, pankorsku, kozmopolitansku, vernakularnu, nacionalnu i globalnu. Od prve ekologije nadalje, svaka je sljedeća načelno geografski i količinski obuhvatnija, te recentnija i složenija od prethodne joj ekologije, pa je moguće govoriti i o šest razina književnosti, uzimajući u obzir da nema svaka (dapače, gotovo niti jedna) nacionalna književnost kontinuitet na preostalih pet razina.

U najkraćim crtama, prva i posljednja (epikorska i globalna) književna ekologija su najapstraktnije, odnosno najviše udaljene od postojećih modela te ne odgovaraju nekoj konkretnoj književnoj situaciji poput (nacionalne) "hrvatske književnosti". Ipak, epikorska je razina najjednostavnija i odnosi se ustvari na usmenu književnost maksimalno ograničene, lokalne cirkulacije, unutar jedinstvenog političkog i/ili kulturnog konteksta (usp. 2015: 33-37 i dalje). Za pankorsku ekologiju Beecroft daje ogledni primjer klasične grčke književnosti; radi se o književnosti na prostoru koju nije ujedinjen u modernom smislu, ali ipak posjeduje svijest o vlastitom kulturnom jedinstvu i definira

se, među ostalim, isključivanjem drugih koji ne dijele to kulturno jedinstvo. Kozmopolitska ekologija je definirana još većim prostornim i vremenskim rasponom, kroz koje se proteže dominacija jednog jedinog jezika književnosti. Takva ekologija samu sebe definira univerzalnom, a kao primjer za nju ovdje može poslužiti arapska književnost nastala na klasičnoj inačici arapskog jezika u zemljama u kojima se prevladavajuće koristi(o) od pojavljivanja, pa do prevlasti nekog drugog jezika (poput turskog).

Vernakularna ekologija razvija se iz kozmopolitske kada neki lokalni jezik akumulira dovoljno kulturnog kapitala da se počne koristiti kao jezik književnosti. Često supostoji s kozmopolitskim jezicima i njihova se uspostava obilježava "vernakularnim manifestima" kojima ih neki autor proglašava poželjnima za književnu upotrebu, kao što je slučaj s Danteovim zagovaranjem književne upotrebe toskanskog (talijanskog) u polemičnom tekstu *De vulgari eloquentia* (vidi Beecroft 2015: 159-164). Nacionalna književna ekologija – koja odgovara pretpostavci o optimalnosti nacionalne razine kanona s početka ovoga teksta – nastaje ruku pod ruku s razvojem nacionalne države u Europi, otkuda se širi ostatkom svijeta da bi danas bila prihvaćena kao norma. Ključne su joj značajke identifikacija (jednog) nacionalnog jezika s nacionalnom književnošću i ideja napretka književnosti, koja započinje s temeljnim tekstovima narodne književnosti (Casanova bi potragu za njima nazvala "Herder-efekt"), pa se razvija do modernosti. Posljednja je kategorija globalne ekologije, za koju granice književne cirkulacije nisu zadane jer je

njezna domena čitav svijet. Počiva na jezicima koje koristi vrlo velik broj govornika i koji su "pobjegli" iz nacija-država u kojima su nastali (npr. engleski, španjolski, francuski, mandarinski kineski), te na (iluzornoj) ideji da je u svijetu bez granica svima omogućen jednak pristup književnoj zastupljenosti, pod uvjetom da u globalnoj književnosti sudjeluju koristeći neki od "velikih" jezika.

Beecroft navodi kako je svjestan da njegov model, podjednako kao i model svijet-književnosti s unaprijed određenim jezgrama i periferijama, potencijalno podliježe podjeli posla pri kojoj "stručnjaci za nacionalne književnosti djeluju kao rudari sirovog materijala na periferiji, dok stručnjaci za svjetsku književnost obavljaju rad s dodanom vrijednošću koji se sastoji od sinteze i analize u jezgri" (2015: 32). To ustvari samo potvrđuje ispravnost pretpostavke da s nejednakim razvojem književnosti treba računati kao s činjenicom i na globalnoj i na nacionalnoj (regionalnoj, urbanoj, ruralnoj, itsl.) razini, te da od te pretpostavke treba početi s pozicioniranjem jednoga nacionalnog kanona. Dodatna je pretpostavka, izvedena iz Beecroftove podjele književnih cirkulacija, ta da su neki tekstovi i autori potencijalno važni u jednom kontekstu određenih granica proizvodnje i konzumacije književnosti, ali to ne mora nužno značiti da će takvi biti i u drugom kontekstu, odnosno u drukčijem modelu književne ekologije ili recepcije shvaćene u vrlo širokom smislu.

Na temelju dvije upravo opisane pretpostavke, kao i tri aksiomatske pretpostavke

književnog kanona prema svjetskoj književnosti. Polazeći od posljednje iznesene pretpostavke, prvi je zaključak da svi tekstovi koji pretendiraju na kanon moraju biti razmotreni i eventualno uključeni s obzirom na model književne cirkulacije, koji ne smije biti jedini kriterij zbog pretpostavke o optimalnosti nacionalne razine. Takvih je primjera u povijesti hrvatske književnosti dovoljno da se može govoriti o pet od šest modela književne ekologije, s time da prva (epikorska) ionako postoji samo kao model kojoj ne bi odgovarao niti jedan povijesni primjer za koji postoji dovoljno tekstualnih dokaza. Ne ulazeći u potankosti Beecroftove analize, dovoljno je navesti da postoji bar po jedan dobar primjer kanonskog teksta za svaku od njegovih ekologija: *Baščanska ploča* za pankorsku, *Davidijada* za kozmopolitansku, *Planine* za vernakularnu, *Zlatarovo zlato* za nacionalnu i *Ministarstvo boli* za globalnu. Iako je svaki od njih vrlo važan, čak i presudan za određeni model cirkulacije iz domaće književne perspektive, uslijed njezinog polu-perifernog statusa na razini svjetske književnosti ta se važnost najvećim dijelom gubi i navedeni tekstovi teško da mogu računati na zastupljenost u bilo kakvoj verziji kanonskog p(r)opisa koji neće biti samo taksativno nabrojanje, poput ekonomskih pokazatelja neke nacije.

Isto vrijedi i za tekstove kojima je glavna značajka da predstavljaju neku regiju ili dijalekt; na optimalnoj, nacionalnoj razini književnog kanona to je mjerilo manje važno i ne može se na njemu zasnivati kanonizacija. No, s druge strane, takva značajka itekako

ako se uzme u obzir druga pretpostavka koju ovdje valja iznijeti: specifičnosti poluperiferne književnosti njezina su najveća prednost. S takvim gledanjem na stvari, regionalna ili dijalektalna obojenost teksta postaje rijetka dodana vrijednost, naravno ako književni tekst već ima inherentnu estetsku vrijednost. Time također postaje prilično bespredmetno promatrati domaću književnost na način koji je relativno čest u hrvatskoj književnoj povijesti, kao niz hvatanja priključaka sa svjetskim književnim centrima i mjerenja odmaka "naših" i "njihovih" klasika, umjesto iskazivanja vlastitih posebnosti. Za takav odnos prema književnom kanonu nije potrebna revolucija, već revalorizacija s obzirom na shvaćanje razlike između proizvodnje i cirkulacije književnosti u jezgri i na periferiji. Kako upućuju autori WReC-a, moguće je u tom smislu izdvojiti "specifične formacije – do sada nedovoljno povezane i uspoređene – europskog *ruralnog* modernizma", koji se spominje uz bok također nedovoljno razmatranom "*provincijalnom* modernizmu" (WReC 2015: 126). Hrvatska književnost ne samo da posjeduje zalihu takvih tekstova za analizu, već u *Đuki Begoviću* ima i izglednoga kanonskog predstavnika.

Taj nas jedan, i vjerojatno jedinstven primjer – što je ujedno i vrlo sažeta definicija kanonskog teksta – dovodi do posljednjeg zaključka, koji proizlazi iz svih navedenih pretpostavki: u poluperifernoj književnosti relativno bogate povijesti i (ekološke) raznolikosti, potrebno je usredotočiti se na komunikaciju kanonom, a ne komunikaciju

koji su stekli neku vrstu kanonskog priznanja, i po tome signalizira svoju pretenziju da i sam bude primljen među njih. U hrvatskoj je književnoj povijesti najpoznatiji i najeklatantniji slučaj takve komunikacije između *Osmana* i *Oslobođenog Jeruzalema*, i takva se povezanost može nazvati komunikacijom kanonâ (u navedenom primjeru, talijanskog i hrvatskog, ferarskog i dubrovačkog). Istovremeno, svaki kanonski tekst, jednom kad je izdignut u taj status, na određen način djeluje na svoje čitateljstvo, prenoseći mu odnosno (budući da prelazni oblik glagola postaje sve češće korišten) "komunicirajući" određen sadržaj.

U takvom je obliku komunikacije uvijek riječ o društvenim i intelektualnim pitanjima koja su za određenu književnu zajednicu definirana s najvećim stupnjem detaljnosti, što takvim tekstovima pridaje osobito bogatstvo. Tekstovi koji proizlaze iz velikih, mnogoljudnih civilizacija, kultura i jezika su oni koji određuju i određivat će univerzalnost o kojoj je bilo riječi na početku. Ono što se držalo i držat će se za osnovne ljudske crte, težnje i postupke koje se mogu prepoznati u književnosti diljem planeta nikad neće odrediti relativno mala književna zajednica poput hrvatske. No, u istoj takvoj maloj književnoj zajednici mogu se pojaviti jedinstveni glasovi pjesnika, pripovjedača, dramatičara, koji u obraćanju vlastitom, intimno poznatom čitateljstvu mogu izreći riječi i stvoriti tekstove koji se ne mogu naći u središtu interesa drugih autora u drukčijim sredinama jezgre ili potpune periferije, uključenih u drukčiji model književne cirkulacije.

Upravo je komunikaciju kanonom stoga moguće postulirati kao presudnu razlikovnu točku i mjesto jedinstvenosti na kojem za malu književnost vrijedi temeljiti eventualno

točku i mjesto jedinstvenosti na kojem za malu književnost vrijedi temeljit ili eventualno
uključenje u svjetski književni kanon.

Apter, Emily (2013.) *Against World Literature: On the Politics of Untranslatability*, London, New York: Verso.

Beecroft, Alexander (2015.) *An Ecology of World Literature: From Antiquity to the Present Day*, London, New York: Verso.

Casanova, Pascale (2004.) *The World Republic of Letters*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Curtius, Ernst Robert (1971.) *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb: MH.

Damrosch, David (2009.) *How to Read World Literature*, West Sussex, UK: Wiley-Blackwel.

Gorak, Jan (2003.) *The Making of the Modern Canon: Genesis and Crisis of a Literary Idea*, London: Bloomsbury.

Moretti, Franco (2004.) "Conjectures on World Literature", u *Debating World Literature*

Prendergast, Christopher (2004.) "The World Republic of Letters", u *Debating World Literature* (ur. Christopher Prendergast), London, New York: Verso.

Protrka, Marina (2008.) *Stvaranje književne nacije: oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća*, Zagreb: FF-press.

Reiss, Timothy J. (2004.) "Mapping Identities: Literature, Nationalism, Colonialism", u *Debating World Literature* (ur. Christopher Prendergast), London, New York: Verso.

Škopljanac, Lovro (2010.) "Problemi uspostave kanona na primjerima usporedbe autora iz hrvatske i europske književnosti od 15. do 18. stoljeća", *Književna republika: časopis za književnost*, 4-6.

Watts, D. J. (2017.) "Should social science be more solution-oriented?", *Nature Human Behaviour* 1, 0015.

WReC [Sharae Deckard, Nicholas Lawrence, Neil Lazarus, Graeme Macdonald, Upamanyu Pablo Mukherjee, Benita Parry, Stephen Shapiro] (2015.) *Combined and Uneven Development*, Liverpool: Liverpool University Press.

Ključne riječi: književni razvitak, modeli književne cirkulacije, kanonska komunikacija

Sažetak ("Centri svijetle književnosti i brzoteki književni kanon"): U radu se iznosi

Sadržak ("Centri svjetske književnosti i hrvatski književni kanon"): U radu se iznosi pet temeljnih pretpostavki za razmatranje odnosa kanona receptivne književnosti kakva je hrvatska prema centrima u kojima se definira svjetska književnost. Tri su pretpostavke aksiomatske – singularnost, nesumjerljivost, optimalnost – a daljnje dvije – pozicija polu-periferije, razvijeni modeli cirkulacije – se temelje na njima, kao i na nedavnim doprinosima (WReC, Beecroft) raspravi o statusu svjetske književnosti. Slijedom navedenih pretpostavki, navode se i tri zaključka o poželjnom odnosu dvaju sintagmi iz naslova rada: revalorizacija s obzirom na model književne cirkulacije, isticanje posebnosti polu-periferije, te usredotočenost na komunikaciju kanonom.

Key words: literary development, models of literary circulation, canon communication

Summary ("Centres of World Literature and Croatian Literary Canon"): The paper lays out five basic premises for thinking about the relation between a receptive literary canon, such as Croatian, and the centers in which World Literature is defined. Three of these are axiomatic premises – singularity, incommensurability, optimality – and the other two – semi-peripheral position, developed modes of circulation – are based on the axiomatic ones, as well as on recent contributions (WReC, Beecroft) to the debate on the status of Word Literature. In line with these premises, three conclusions are made about

the desirable relation between the two terms from the paper's title: revalorizing based on the given model of literary circulation, highlighting the specifics found in a semi-peripheral setting, and concentrating on canon communication.

